

ג'יהאד עד מוות – המניע הדתי

אהרון יפה

במלחמת העולם השנייה פעלו בזירת האוקיינוס השקט טייסי קמיקאזה יפניים, שיצאו למשימות התאבדות נגד אוניות מלחמה אמריקאיות – בבחינת מעשה נואש, שכן גם לפי הערכת מפקדי הצבא היפני לא נותר אז עוד סיכוי ריאלי לניצחון. גם במלחמת איראן-עיראק פעלו צעירים איראניים (מוג'הדין), מצוידים בנשק מינימלי אך מלאים בהקרבה דתית, ובכך שינו את פני המערכה בקרבות על הדלתא של הפרת והחידקל.

פיגוע ההתאבדות הפך לרווח מאוד בשנים האחרונות בזירה הפלשתינית, משום הצלחותיו בפגיעה במרקם העדין של החברה הישראלית. הישגי הפיגועים בבנין המארינס האמריקאי בלבנון (אפריל 1983) ובמתקני הצבא הצרפתי שם, נטרלו את השפעת המערב בלבנון והביאו ליציאת הכוחות הזרים ממדינה זו. כך גם נסוגו הכוחות האמריקאיים ממוגדישו, עקב פיגועי הטרור. הישגים אלה הביאו את ארגוני הטרור הפלשתיניים לבחור בטרור ההתאבדות כנשק אסטרטגי במאבק הלאומי והדתי שלהם. **יחזקאל דרוו** משייך את המתאבדים לסוג הטרור ההשקפתי הקשה.² המתאבדים הפלשתיניים רואים עצמם כמשרתי האל וחובתם המוסרית, לטענתם, היא לפגוע בכמה שיותר אזרחים וחיילים ישראלים, לפגוע ולגרור הרס ואבדון.

מאמר זה ינסה לעמוד על שאלת זיהוי המניע הדתי אצל המתאבדים המוסלמים, עם תשומת לב נוספת למניעים דתיים ואחרים אצל המתאבדות. נבדוק את חוקי הקוראן ונוהגי ה"שריעה" (ההלכה שבעל-פה), הקוראים ללוחמי הג'יהאד להתאבד במערכה; מהו השכר המוענק ללוחמים אלה בעולם הזה ובעולם

כ אשר **וּפָא אִידְרִיס** פוצצה עצמה ב-27 בינואר 2002 בחנות הבגדים שבמרכז ירושלים, היא יצרה תקדים. היא היתה המתאבדת הראשונה שפוצצה עצמה בשירות אינתיפאדת אל-אקצה,¹ ולקחה עמה אל מותה הרוג אחד ו-131 פצועים. אחריה פעלו (עד לכתיבת שורות אלו, אמצע יולי 2002) עוד 5 מחבלות-מתאבדות נוספות, אשר 4 מהן התפוצצו ואחת נתפסה טרם ביצוע משימתה. זהו מספר קטן, אם נשווה אותו לסך כל 120 המחבלים-מתאבדים הגברים שפעלו עד כה. גם אם נוסיף את מספר הנשים שנעצרו בעת מבצעי "חומת מגן" ו"דרך נחושה" בחשד להתארגנות לביצוע פיגועי התאבדות, הרי שמשקל הנשים המתאבדות הוא קטן, ועיקרון הצהרתי.

נשק המחבלים-המתאבדים אינו חדש ואינו מיוחד לזירה הפלשתינית, אך הפלשתינים עשו חידוש רב **בנפח** השימוש בו. בהגדרה – טרור מתאבדים הוא נשקו של עם או של תנועה נואשת הנאבקים בחזק מהם. בעידן המודרני, בעקבות לקחי מלחמות העולם העקובות מדם של המאה העשרים, מעצמות ומדינות אחרונות שוב אינן ששות להיכנס למלחמה כוללת, ועל כן משמש הטרור כתחליף למלחמה לשם השגת מטרות מדיניות-פוליטיות. הטרור המודרני התגבר במיוחד מאז הצלחת מאבקו של **פידל קסטרו** בקובה ו**צ'ה גווארה** במדינות דרום-אמריקה. מִדְגָם זה נלמד הלקח של הפעלת מוקד כוח קטן להנעת המונים ולהפלת משטרים עוינים.

ד"ר **אהרון יפה** הוא חוקר בכיר במכון למלחמה בטרור של המרכז הבינתחומי בהרצליה וחבר הוועד המנהל של יד טבנקין. פרסם מאמרים רבים בנושאי גיאוגרפיה והיסטוריה של ארץ ישראל בירחונים ושנתונים בארץ ובעולם, וכן כמה ספרי מחקר. זהו מאמרו הראשון ב**נתיב**.

¹ למעשה, המחבלת הראת שונה היתה צעירה לבנונית שנהגה מכונית תופת לתוך שיירה של חיילי צה"ל בתוך רצועת הביטחון בלבנון.

² יחזקאל דרוו, **מדינות מטורפות**, הוצאת מעריב, תל-אביב, 1972. לפי המודל של דרוו ישנם שלושה סוגים של טרור: טרור פלילי, טרור השקפתי וטרור השקפתי קשה.

הבא; ואת מעמד האישה באיסלם והיחס אליה על-פי הקוראן.

לבד מהיות שאלת המניע נושא מחקרי רב-עניין, יש לכך גם פן מעשי, שהרי זיהויו של המניע יכול לסייע בזיהוי הגורמים שיכולים לנטרל את המניע של המתאבדים טרם צאתם. שהרי ידוע לכל, כי מתאבד המצויד במטען נפץ דרוך לפעולה, הריחו כרובוט מתוכנת – בלתי ניתן כמעט לעצירה, מרגע שיצא למשימה.

המיוחד בפעילות המתאבדים הפלשתינים הוא מספרם הרב. ראשון המתאבדים באינתיפאדה הראשונה היה טאהר אל-נאבולסי, שפוצץ עצמו ב-16 לאפריל 1993 בתוך מכונית תופת בסמוך למחולה שבבקעת הירדן. מאז ועד תחילת האינתיפאדה השנייה בספטמבר 2000, נרשמו כ-30 ניסיונות לפיגועי התאבדות, אשר 24 מתוכם יצאו לפועל, במיוחד בתקופת שרשרת הפיגועים הנוראה בפברואר-מרס 1996, לאחר חיסול 'המהנדס' יחיא עיאש. מטרת הפיגועים היתה לפגוע במורל הלאומי, לזרוע פחד בלב אזרחי ישראל ולהחליש את הרצון למאבק בקרב ההנהגה.³

מראשית אינתיפאדת אל-אקצה ועד דצמבר 2001 – "השלב המטורף" – נרשמו 48 פיגועי התאבדות (אפשר גם לתארך שלב זה עד יום חיסולו של ראאד פֶרְמִי באמצע ינואר 2002). בתוך כשלושה חודשים, מראשית 2002 ועד אפריל 2002, הכפילו עצמם המספרים, ובסה"כ נרשמו 153 ניסיונות לפיגועי התאבדות, אשר 102 מתוכם יצאו לפועל ו-51 נלכדו לפני ביצוע זממם.⁴

הנתון המשמעותי הוא יעילות השימוש במחבל-מתאבד. לפי מחקרם של עמי פדהצור ואריה פרליגר, מגיע מספר הנפגעים הממוצע בפעולת טרור ל-2.4 ואילו בפעולת התאבדות המספר מגיע ל-17.6; דהיינו, כמעט פי 8.

הגדרת טרור

ד"ר אלי כרמון, מומחה ישראלי לטרור, טוען כי קיימות יותר ממאה הגדרות שונות לטרור.⁵ ההגדרה הקלאסית אומרת, כי טרור הוא "פעולה אלימה או איום בפעולה אלימה, כדי ליצור פחד או שינוי במדיניות, וציינתנות אצל הקורבן". הטרור, לטענתו, פוגע בדרך-כלל בחפים מפשע או בסמלים מייצגים. מטרתו אינה לפגוע במשאבים החומריים של המדינה, אלא במטרות שהפגיעה בהן תיצור פחד ובהלה, וכן לפגוע בסמלי המדינה.

המכון למדיניות נגד טרור במרכז הבינתחומי בהרצליה, מגדיר פיגוע התאבדות כ"פעולה אלימה, מונעת פוליטית, שמטרתה לגרום להרג מקסימלי, כשהפוגע מתכנן מראש ויודע על מותו". הטרור יכול להתבצע בידי מדינות ומשטרים, כמו

גם בידי ארגונים ופרטים המונעים באידיאולוגיה משותפת. לצורך העניין נחלק אידיאולוגיה זו לשניים: אידיאולוגיה דתית ואידיאולוגיה אזרחית. האזרחית כוללת את כל סוגי האידיאולוגיות שאינן לשם שמים, ובהן: לאומיות ופוליטיות.

הדת כמניע לטרור

אחת השאלות הקשות להבנה היא עתוי עלייתו של הפונדמנטליזם האיסלמי הרצחני. ההשערה הרווחת היא כי הדבר קשור לקריסתן של ברית-המועצות ואימפריות הלוויין שלה, אשר "התירו את הפיקוח וההשפעה המרסנת העצומה שהיתה להן על עשרות יריבויות אתניות ודתיות".⁶ העמים בברית-המועצות-לשעבר גילו כי אין להם עוד כל מכנה משותף המגדיר ומלכד אותם. עם השחרור מהאידיאולוגיה הקומוניסטית, שָבו רבים לזהותם הדתית אשר דוכאה משך זמן רב, והפכה מקור להתארגנות פוליטית וכאמצעי להבנת עצמם ועולמם.⁷

אפשר לטעון כי האיסלם ממלא את החלל הריק האידיאולוגי שלאחר המלחמה הקרה. מנהיגים רבים במזרח התיכון המוסלמי, בצפון אפריקה ובאסיה התיכונה, שָבים אל "השורשים המוסלמיים" כדגמי ממשל וכדרך לשמירת הרלבנטיות שלהם בעיני ההמונים, שרובם מוסלמים. אין זה מפתיע כי בחוקת הרפובליקה האיסלמית של איראן קיים סעיף הקורא להפצת המהפכה האיסלמית לארצות אחרות.⁸

לבד מאידיאולוגיה, המתאבד או המתאבדת מונעים גם מסיבות פסיכולוגיות. קארל יאספרס, ממבשרי האקזיסטנציאליזם, קורא למניע זה בשם "ודאות המוות".⁹ עקב ודאות זו מחפשים בני-האדם משמעות לחייהם מעבר לחיי היומיום. אצל חלק מהווה השאיפה למוות חלק מובנה מאישיותו של האדם.

טרור מוזן ממניעים דתיים התרבה מאוד בעשורים האחרונים של המאה העשרים. בשנת 1980 רשם משרד החוץ האמריקאי רק קבוצת טרור דתית אחת ברשימת ארגוני הטרור הבינלאומיים; ב-1998, 18 שנה מאוחר יותר, רשם משרד החוץ האמריקני כבר 80 קבוצות טרור דתיות ברשימה הבינלאומית;¹⁰ רישום דומה, שנערך בידי מכון ראנד-סט אנדרון, העלה כי ב-1994 נמנו 16 ארגוני טרור בעלי מניע דתי מתוך 49 ארגוני טרור מזוהים; שנה מאוחר יותר גדל מספרם לכדי 26 ארגונים מתוך 56 ארגונים מזוהים.¹¹

שאלה אחרת היא עוצמת הטרור הדתי לעומת הטרור האזרחי. בדיקת טרור הנובע ממניעים דתיים,

³ עודד גרנות, "החמאס תאב נקס", מעריב, יום שישי 3.9.2001, ע' 9-8.

⁴ רינגל-הופמן, אריאלה, "אי אפשר לפגוע בת-שתיים הטרור", ידיעות אחרונות, יום שישי, 12.4.2002, ע' 13-12.

⁵ טענה זו הועלתה על-ידי ד"ר כרמון ביום עיון בנושא "מלחמה מהפכ" ניה מודרנית, תיאוריה ומעשה", שהתנהל בס' מינר אפעל ביום 1.11.2001.

⁶ Anthony J. Dennis, *The Rise of Islamic Empire and the Threat to the West*, Wyndham Hall Press, 1996.

⁷ אנתוני גיי דניס, "הגיני המוסלמי הגיח – האיום על המערב", נתיב מס' 81-82, ספטמבר 2001, ע' 38-39.

⁸ "Constitution of the Islamic Republic of Iran", *Middle East Journal*, 1980, p. 185.

⁹ Karl Jaspers, *Philosophy of Existence*. Black Well, Oxford, 1971.

¹⁰ "Global Terror", *Los Angeles Times*, August 1998, p.16.

¹¹ Bruce Hoffman, *Inside Terrorism*, New York: Columbia University, 1998, p. 91.

מה יעשה לוחם למען הג'יהאד העומד מול אויב קשה? ובכן, מוחמד לימד את המונח "ריאדר" שפירושו, באם אינך יכול להתגבר על אויבך – אתה מתחבר אליו, תוך העמדת פנים ובמרמה, עד שלא ייזהר, ואז תוכל להפתיעו ולהורגו. דוגמה לכך היא הסיפור על ראש השבט היהודי החזק ששלט על אזור מכה ומדינה. מוחמד, שחשש מעוצמתו של אותו שבט, הזמין את ראש השבט לארוחה ולכריתת ברית. בתום הארוחה והטקס יצא ראש השבט מאוהלו – אך נרצח על ידי שליחי מוחמד שארבו לו. בדרך זו לימד מוחמד את טקטיקת הריאדר כהוראה איסלמית לדורות.

הקורבן העילאי

חבתו של האיסלם היא לצאת למלחמה על "ארץ המלחמה" (דאר-אל-חארב), שעליה נמנות כל אותן הארצות שבקרב תושביהן שוררת עדין הכפירה. מלחמה זו היא "מן הדרכים הבטוחות ביותר למות על קידוש השם"... הלוחם בג'יהאד ומקריב את חייו לשם גדולת אללה, מקריב את הקורבן הגדול ביותר. לכאורה, קורבנו הוא ללא תמורה בעולם הזה, אך עם זאת מציע הקוראן למתאבד כמה גמולים: תגמול לשאהיד בעולם הבא, ותגמול למשפחת השאהיד בעולם הזה ובעולם הבא. בבואו להציע פיתוי לשאהיד עבור קורבנו האולטימטיבי, מצויר הקוראן בצבעים בהירים את מנעמי העולם הבא, עליהם בוודאי חלם השאהיד, ואולי לא הצליח לממש בעולם החומרי הזה.

כמה תיאורים כאלה מצויים בקוראן:

"אך ליראים יהיה זה מקום בטוח על יד גנים ומעיינות בגן עדן, שבו יהיו מסובים לבושי משי ורקמה, זה לעומת זה עם בנות זוג שחורות עין שבחרנו להם. ויוכלו להזמין פירות שונים, ויתענגו בשקט ובביטחון. בגן עדן לא יטעמו טעם מיתה, חוץ ממיתתם הראשונה, ועונש מוקד הגיהנום יהיה רחוק מהם בחסד ריבונך וזהו האושר העצום"¹⁹.

"אלה שהאמינו והיגרו ויצאו למלחמות מצווה למען אללה, ברכושם ובנפשותיהם, מקומם אצל אללה במדרגה הגבוהה ביותר, והם המאושרים שריבונם מבטיח להם חסד ורצון ממנו בגן עדן, שבו צפוי להם אושר נצחי ובו יישארו לעולמים כי אצל אללה השכר הרב ביותר"²⁰.

"האמינו באללה ושליחו והילחמו למענו מלחמת מצווה בגופכם וברכושכם, כי זהו לטובתכם, אם רק מבינים אתם. הוא יסלח לחטאיכם וכיניסכם

אינה מראה הבדלים בעוצמת השנאה לעומת טרור הנובע ממניעים אזרחיים. עם זאת, קיים הבדל יסודי ביניהם: השימוש במחבל-המתאבד. המתאבד שיבוא מתוך האסכולה הדתית, נותן כמעט תמיד ערך מוסף לרמת האפקטיביות בביצוע פעולות הטרור.¹²

הגדרת הג'יהאד באיסלם

כשאר הדתות המונותאיסטיות, גם האיסלם רואה בנטילת החיים בידי האדם עצמו – פעולה פסולה. עם זאת, זהו קורבן מותר ואף רצוי בעת מלחמת מצווה – "אלה המאמינים באללה וביום האחרון אינם מבקשים רשות להימנע מלהשתתף במלחמת מצווה בנפשותיהם וברכושם"¹³.

האנציקלופדיה לאיסלם מגדירה את הג'יהאד כ"מאמץ המכוון לשם השגת שלמות דתית או מוסרית". "המסורת ההיסטורית", ממשיכה האנציקלופדיה, רואה בג'יהאד "פעולה צבאית הבאה למטרות התפשטות האיסלם, ואם יש צורך בכך, לשם הגנה עליו"¹⁴.

תופעת הג'יהאד היא תוצר התחושה האינהרנטית באיסלם כדת אוניברסלית "שצריכה להיות דתם של כל המאמינים, ואם יש צורך, גם בדרך הכוח"¹⁵. כלומר, "דין מוחמד בסיף" – יש להפיץ את דת האיסלם, וכל בני-האדם חייבים לקבל עליהם את האיסלם. המטרה הסופית של מדיניות החוץ של המדינות הפונדמנטליסטיות המוסלמיות היא – המרת דת או השמדה של כל העמים הלא-מוסלמיים. **עומר עבד אל-רחמן**, השייח' המצרי העיוור, שהורשע לימים במעורבות בפיצוץ במרכז הסחר העולמי בניו-יורק, צוטט בעמוד השער של **הזול סטריט ז'ורנל**, באומרו כי מטרתו היא להראות לכל האמריקאים "ש'לעולם לא יהיו מאושרים אם לא יצטרפו אל האיסלם"¹⁶.

מהי דמות הג'יהאד שמצויר הקוראן? ובכן, הקוראן חוזה יום דין קשה לאותם כופרים העומדים בדרכם של המאמינים. בפרשת "בשורת תמרות עשן" הוא מצוין: "רובם אינם יודעים שיום הדין הוא יום פגיעה לכולם והוא היום שבו לא יועיל פטרון לבר-חסותו ולא יוכל להינצל בחסדי אללה העוזו והרחמן"¹⁷.

ומה אותה פגיעה שמזכיר הקוראן? בפרק "בשורת מוחמד" מצווה הקוראן נחרצות: "בהיפגשכם בקרב עם עובדי האלילים, הכו על כל צוואר עד שתגברו עליהם ושמרו היטב על השבויים, למען תשחררום תמורת פדיון או בלעדיו עם גמר הקרבות"¹⁸. גזרת הקרבת שגזור הקוראן על הכופרים היא משום היותם "עובדי אלילים" ולא "בני-ברית" או "אלדיימה", כמו היהודים לדוגמה, המאמינים באלוהים אך לא בקוראן. התנאי השני הוא השימוש בשבויים כקלף מיקוח לשם שחרור המאמינים שנשבו בקרב, או פדיונם בכסף מלא.

¹² יוצא דופן לגבי טיעון זה הוא הסיפור על מתאבד דת לבנונית בת 17 שנה- גה במכונית תופת לתוך שירה של חיילי צה"ל בדורס-לבנון בשנות הש- מונים, מתוך מניע של אהבה נכזבת לקצין סר- רי.

¹³ **הקוראן הקדוש**, תרגום מערבית אהרון בר-שמש, מסדה, רמת-גן, 1976, פרק 9, ע' 44 – 45.

¹⁴ Lewis B. Pellat, J. Schacht, **The Encyclopedia of Islam**, Vol. II, Tuta Sub Aegida, London, 1965, pp. 538-539.

¹⁵ Pellat-Schacht, *Ibid.*, pp. 538-539.

¹⁶ "Egyptian Jihad Leader Preaches Holy War to Brooklyn Muslim", **The Wall Street Journal**, pp. A1, A5, Wednesday, January 6, 1993.

¹⁷ **הקוראן הקדוש**, תרגום בר-שמש, פרק 44, פסוקים 40-44, ע' 17817-7.

¹⁸ **הקוראן הקדוש**, שם, פרק 47, פסוקים 5-6.

¹⁹ **אל-קוראן**, תרגום יוסף יואל ריבלין, דביר, תל-אביב: תשל"ה, פרק 44, פסוקים 51-58 מתוך תיאור ריאליסטי זה צמתה האמונה כי למ- תאבד מובטח שכרו בער- לם הבא, שיהיה בדמות 72 בתולות שחורות עין.

²⁰ **הקוראן הקדוש**, תרגום בר-שמש, שם, "בשורת החסניות", פרק 9, פסוקים 19-21.

לגן עדן שממנו יוצאים הנהרות ובו תשכנו. כתוספת על אושר עצום זה, צפויים לכם עוד חסדים שאתם אוהבים בעולם הזה! עזרה מאללה עם ניצחון קרוב על אויבכם ובשורות טובות אחרות.²¹

שלושה קטעים צבעוניים, אידיליים, מתוך הקוראן, המציירים תגמול קורץ במיוחד למאמינים המצויים במצוקה חומרית, ובמיוחד במצוקה נפשית. אלה ישו את מצוקתם בעולם הזה לעומת הצפוי להם בעולם הבא, ומטבע הדברים ישמשו מאגר למחבלים המתאבדים, שההקרבה משמשת להם גאולה לנשמה ופתח לעולם שכולו טוב. לצד התגמול המובטח בעולם הבא לוחם מלחמת הקודש והמתאבד, הוא יכול להיות סמוך ובטוח כי גם בני משפחתו יזכו למקום בעולם הבא, עוונותיהם יימחו להם, ואף בעולם הזה ישתפר מעמדם, משום הזכות שלהם בהבאתו לעולם וחניוכו של השאהיד.

התאבדות לשם שמים הותרה על-ידי מקצת מכוהני הקודש בזמן המודרני, כמו בפאתיווה מיוחדת שהוציא ד"ר יוסף קארדווי,²² מגדולי הפוסקים הסונים, שקבע כי "פיצוץ עצמי של מוסלמי נגד הכובשים הוא מעשה לגיטימי של התנגדות ורחוק מלהיות התאבדות".

דהיינו, חשוב להבחין כי מדובר במלחמה בכובש, ולא במאבק פוליטי פנימי, וכן מדובר במאבק בין מוסלמים לבני דתות אחרות (הכובשים).

יחס האיסלם ליהודים

יחס ליהודים באיסלם הוא אמביוולנטי מאוד. מצד אחד מצווה הקוראן על המאמינים לאהוב אותם – "וימי זה ימאס את דת אברהם, אם לא סָכַל אין לבי".²³ יחס אוהד זה נובע מהאמונה באב קדמון משותף ואהוב – אברהם, אביהם של ישמעאל ויצחק. הקוראן מספר: "אברהם היה יחניף – בן עדה נכנעת לאללה והיה מתנגד לאלילים ואסיר תודה על החסדים שהוענקו לו ועל הדרך שהדרכוהו בדרך הישר, כי נתנו לו מטוב העולם הזה ובעולם הבא הוא בן הישרים".²⁴

דהיינו – החסד שהוענק לאברהם נבע משתי סיבות: מלחמתו באלילים ובעובדיהם, והליכתו בדרך הישר. מסיבות אלה ייחנה מחסדי האל בעולם הזה ואף בעולם הבא.

כאמור, יחסו של האיסלם ליהדות הוא דו-ערכי.²⁵ לצד הכבוד שראינו כי הקוראן חִלק ליהדות, הרי שבמאבק עמה על הזהות המוסלמית העצמית ועל השליטה בדתות המונותאיסטיות, הוא קבע כי יהודי אינו יכול לשלוט על מוסלמי. יהודי יכול לחיות תחת שלטון מוסלמי רק כתושב במעמד מיוחד ולא כאזרח. היהודים והנוצרים שתיו במדינות ערב נקראו "אהל

אל-דיימה", שפירושו בתרגום חופשי "בני חסות" של האיסלם. פירושו של דבר כי מעמדם הנו כתושבים ממעמד נחות (סוג ב') הרשאים לחיות ולעבוד ללא זכויות שלטוניות. היהודי, "אל-דיימי", חייב בתשלום מס מיוחד ששמו "גִזִייה" – מס הסובלנות שהיו "אנשי החסות" מעלים לשלטון המוסלמי. ליהודי אסור היה לבנות בית גבוה מבית המוסלמי. ליהודי אסור היה ללכת מצד ימין להולך רגל מוסלמי, אלא רק לשמאלו. בפועל הוסיף העם הפשוט עוד גזרות משלו.

כאשר נפגשים שני מוסלמים הם מברכים האחד את השני בברכת "אסלמו עליכום" (שלום עליכם), והמשיב עונה "עליכום א-סלאם" (עליכם השלום). אך כאשר נפגשים מוסלמי ויהודי, אוסרת השריעה על אמירת שלום ליהודי, ואף אוסרת להשיב על ברכת שלום של יהודי. לעתים יאמר הדיוט מוסלמי בהיסח הדעת ברכת שלום ליהודי מוכר. עם זאת, אין זו ברכת השלום הרגילה, אלא קריאה סתמית של "אהלן" כלפי היהודי, שאינו בקי ואינו מבחין בהבדל ובמשמעותו.

האישה באיסלם

מעמד האישה בחברה המוסלמית נחות ממעמדו של הגבר. מעמד זה נקבע בקוראן: "ועל אשר מעליהן כאשר עליהן [להתהלך] במישרין, ולגברים יתרון עליהן" (פרשת הפרה, 2: 228). פסוק זה קצר, תמציתי וסתום, והרחבה ופרשנות לו מצויות בפרשת הנשים, שהיא הסורה העוסקת בדיני האישה, יחס החברה לאישה, יחסי בעלים-נשים, דיני ירושה ועוד. הרחבת הפירוש כוללת גם את אלמנט השכר והעונש: "לגברים יתרון על הנשים, באשר ביכר אלוהים איש על רעותו ובאשר פיזרו מהונם [פרנסת האישה]. הנשים הישרות נכנעות לבעליהן, שומרות הפקד [בעליהן]... אך הנשים אשר פחדו [תפחדו] פן תמרינה, והזהרתם אותן והרחקתם אותן [מעליכם] בחדרי המשכב והכיתם אותן, והיה כי תשמענה לקולכם לא תבקשו תואנה [לענותן]" (פרשת הנשים, 2: 38).

האל בחר להעמיד את הגברים במעמד עליון על הנשים. על האישה לציית לבעלה, וזו אשר תסרב – רשאי הגבר לנקוט כנגדה סנקציה גופנית (להכותה) ואף סנקציה מינית (להרחיקה מחדר המיטות). חובת האישה, במקביל, היא להפיס את לב בעלה ולהתזירו אליה: "ואישה כי תירא פן יסור מעליה לב בעלה ... לא יהיה בה חטא, כי ישלימו. כי טוב השלום [משילוחים] כי החמדה הוטבעה בנפשות וכי תיטיבו [לנשים] ויראתם מאלוהים" (פרשת הנשים 2, פסוק 169). אגב, גם היהדות רואה בגירושין אקט קשה וחטא כבד: "אדם שמגרש אשתו, אפילו מזבח מוריד עליו דמעות כמים" (תלמוד בבלי, קידושין).

²¹ הקוראן הקדוש, שם, "ישורת המערך", פרק 61, פסוקים 131-0.

²² משה זונדר, "גן העדן האבוד", מעריב סופש"ב, 2001, ע' 26, אוגוסט 2001, ע' 26.

²³ אל-קוראן, תרגום ריב"ל, לין, שם, פרק ד' פסוק קכ"ד.

²⁴ הקוראן הקדוש, שם, פרק ט"ו "פרשת הדבר" רה"י, פסוק קכ"א, ע' 177-178.

²⁵ פולק אברהם, דברי ימי הערבים, מוסד ביאליק, ירושלים: מסדרה, תשי"ו, ע' 67-68.

אוסר אך גם אינו מעודד את חברותיו להתנדב למשימות התאבדות.

מאפייני המחבל-המתאבד

אחר שדנו בפיתויי הקוראן למאמינים שהוא רוצה לגייס למלחמת מצווה, נבחן את דמותו ומאפייניו של המחבל-המתאבד בחזית הפלשתינית.

מחקר שנערך באמ"ן ועיקריו פורסמו במעריב,²⁷ מעלה כי מאז הסכמי אוסלו ב-1993 ועד לראשית אוגוסט 2001, נמנו 83 מחבלים-מתאבדים, כאשר 20 מהם פוצצו עצמם בתקופה שמסוף ספטמבר 2000 ועד יום הפרסום. בפעולות התאבדות אלה נהרגו 307 אזרחים וחיללים ונפצעו 2235. מבחינה ארגונית השתייכו רוב המחבלים-מתאבדים (17 מתוך ה-20) לארגון החמאס, ושלושת הנותרים לג'יהאד האסלמי. שני ארגונים פורשים אלה רואים בהקמת מדינה איסלמית בין הירדן לים את סופו של המאבק. אף אחד מבין אותם 20 לא השתייך לפת"ח או לתנוים. מאז, השתנתה מאוד הפרופורציה בין הארגונים, וחלקם של ארגוני הפת"ח והתנוים גדל בהרבה.

עם זאת, מפתיעה העובדה כי רוב המחבלים-המתאבדים היו נשואים (70 מתוך 83), מאחר שסביר כי עול המשפחה והאחריות לה עשויים להרתיע מתאבד מלהקריב עצמו ולסכן משפחתו. ההסבר לכך נעוץ בפיצוי הכספי המובטח למתאבד מאת משרתו של סדאם חוסיין, ובכבוד לו זוכים בני משפחת המתאבד בחברה הפלשתינית.

השכנוע הדתי הוא כנראה המניע החזק ביותר לפעולת ההתאבדות. משום כך, רוב המתאבדים הם צעירים דתיים, ובעיקרם בוגרי מוסדות להשכלה גבוהה. כך, 39 מתוך המחבלים-המתאבדים היו אקדמאים, 22 בעלי השכלה תיכונית ורק 22 היו בעלי השכלה יסודית ומטה. ההסבר שלי לריבוי בעלי ההשכלה הגבוהה הוא בריבוי פעולת הגיוסים והמצביעים בתוך בתי-הספר הדתיים, במסגדים ובאוניברסיטאות. המניע הלאומי הוא המניע השני בחשיבותו, ומניעים נוספים הם כנראה משבר אישי של גיל ההתבגרות, ויכולת המגייסים בעלי האידיאולוגיה להשפיע על נפש המתבגר. ככלל, האיסלם אוסר על התאבדות קבוצתית למען הג'יהאד, אך המציאות בחזית הפלשתינית מראה, כי במספר מקרים יצאו יותר ממחבל אחד למשימת ההתאבדות. כך שני המחבלים שהתפוצצו בצומת השרון (22.1.1995), ושלושת המחבלים המחופשים שהתפוצצו במדרחוב ב"יהודה בירושלים (ספטמבר 1997). במקרים אלה היציאה למשימה הקבוצתית הותרה כדי שיחזקו איש את לב רעהו.

חוקרי אמ"ן סימנו שני אזורים ביו"ש כאזורי מוצא לרבים מהמחבלים-המתאבדים: אלה הם אזורי שכס

לבד מהתפקידים הקלאסיים של האישה בחברה המוסלמית-מסורתית, הצופה הליכות ביתה ועוסקת בדאגה ובחינוך הדור הצעיר, האישה היא הגמול המובטח לגבר המאמין והצדיק. התגמול אינו בנשים-סתם, אלא בנשים טהורות: "אך אלה אשר האמינו ויעשו הישר, נביאם אל גנות ימשכו תחתיהן הגנות, לעולמים יהיו בתוכן לנצח ולהם בתוכן נשים טהורות" (פרשת הנשים 2: 60).

התגמול בקוראן הוא תגמול בשר ודם, המושך עין וגם לב. פרשנים מאוחרים יותר, שעמדו על התגמול הגשמי המתואר לעולם הבא, תיארו אותו רק כמטאפורה לבעלי אמונה. דוגמה לכך הוא השכר המתואר למאמינים: "לבשרך את אשר האמינו ויעשו הישר, כי להם נכוננו גנות, ייזלו מתחתן נהרות ומדי היות מהן למאכל ואמרו: "הלא זה מאכלנו לפני" (פרשת הפרה 2: 23).

התגמול אינו מובטח רק לצדיקים ששמרו על מצוות אללה ועשו הישר בעיני אללה, אלא גם לשאהיד אשר קידש את שם אללה בג'יהאד²⁶ (בערבית "מאמץ"): "הרים אלוהים במעלות את המחרפים נפשם במלחמות אלוהים בהונם ובנפשם, על היושבים בבית. ולשניהם גם יחד ציווה אלוהים את הטוב, אך המחרפים נפשם הפלה אלוהים מהיושבים בית בשכר רב" (פרשת הנשים 2: 96). מהו השכר ללוחם מלחמת קודש, שואל הקוראן, ועונה: השכר הוא מקום בגן העדן לו ולמשפחתו, וכן נשים טהורות וחסודות כתגמול על מה שהחסיר או מה שנמנע ממנו. וכאן עולה הפרדוקס: איזה תגמול יינתן למחבלת-מתאבדת בשכר מעשה הג'יהאד שלה, אם התגמול הקוראני מתואר כ-72 בתולות חסודות?

★

אם כן, מעמד האישה באיסלם האורתודוכסי הוא משני לעומת מעמד הגבר, שפסגת תפקידיו היא מלחמת הקודש, ועל כן זכאי הבעל לבחור לו עד ארבע נשים, בתנאי שימלא מחסורן. לאישה מיעד האיסלם את תפקיד העמדת הצאצאים, טיפול בהם, חינוכם וטיפול בביתה, בדומה לתפקיד המסורתי של האישה ביהדות (משלי ל"א, י"א-ל"א), ולמעשה בכל דת אורתודוכסית.

★

זאת הסיבה לכך שמבחינה ארגונית כל המחבלות-המתאבדות היו שייכות לארגון הפת"ח. ארגון פונדמנטליסטי, דוגמת החמאס, אוסר על נשים להתנדב למשימות התאבדות, והג'יהאד האיסלמי, שהוא גירסה רכה יותר של האיסלם הפנאטי, אינו

²⁶ גרנות, עווד, מעריב, יום שישי, 3.8.2001, ע' 8-9.

²⁷ שארין אבו רביע, נערה צעירה בת 15 שנתפסה בבית לחם מעט לפני שעמדה לפוצץ עצמה בר' ורשלים, הסבירה בה קירתה כי היא נבחרה משום ש"יאני הצעירה ועדיין לא נשואה... הסכמתי, כי קרוב-משפחתי שכנע אותי שאגיע לער' לם טוב יותר בג'עדון". ידיעות אחרונות, 10.7.2002, ע' 5.

וגינן ובנותיה. שם התבססו החמאס והג'יהאד האיסלמי. ריכוז גיאוגרפי זה נובע, כנראה, מהאווירה השוררת בערים אלו ומשליטת החמאס על האווירה הציבורית וכשרון הגיוס של פעיליו, שחלקם הגדול למדו באוניברסיטת אל-נג'אח שבשכם, או היו קשורים אליה.

מאפייני המחבלת-המתאבדת

חברה הפלשתינית נמצאת בשלבי התהוות. בשלב זה קיים מאבק כוחות סמוי בין זרמים תת-קרקעיים המבקשים לעצב את דמותה. ובין הכוחות האלה – הנשים, הרואות בעיניים כלות נשים פוליטיקאיות-מנהיגות שעלו לגדולה במדינות מוסלמיות כמו **בנזיר בוטו** בפקיסטן ו**טנסו צילר** בתורכיה, ובמיוחד את מעמד האישה בחברה הישראלית-המערבית השכנה. נשים כמו **חנן עשראווי, אום ג'יהאד ורימונדה טאויל**, הן דוגמאות לאמביציה הנשית להיכנס למעגל ההנהגה הפלשתינית. לזרמים אלה אפשר לייחס גם את הזרם הפסיכולוגי שממנו יונקות המתאבדות, הרוצות לפלס לאישה מקום גבוה יותר במהפכה הפלשתינית, מקום שיש לקנותו בדם ואש ותמרות עשן.

הפלשתינים עצמם טוענים כי המתאבדות (וגם המתאבדים) הן אחת מתופעות הלוואי של התפוררות המשפחה הפלשתינית-המסורתית בתקופת האינתיפאדה הנוכחית, כשסמכותו של האב במשפחה, וסמכותה של הרשות הפלשתינית בחברה, הולכים ונמוגים, והוואקום שנוצר הולך ומתמלא בהנהגה דתית ובמנהיגות מהפכנית-דיקלית.

בהשוואה **מספרית** עם מתאבדות מארגוני טרור כמו ה"נמרים השחורים" הטמילי, או ה-PKK הכורדי, נמצא כי שם מספר המתאבדות הולך ומשתווה למספר המתאבדים, בניגוד למספרן הזניח של הנשים המתאבדות בארגונים הפלשתיניים. ההשערה אומרת כי מעמד האישה בחברה הטמילית (שאינה מוסלמית) או הכורדית, גבוה מזה שבחברה הפלשתינית. בארגוני טרור אלה תופסות נשים גם תפקידי **הנהגה**, משום שהן הוכיחו עצמן בצד המבצעי והן נחושות מבחינה מבצעית לא פחות מהגברים. למעשה, קיים דמיון רב בין ה"נמרים השחורים" לפת"ח, מאחר ששניהם מנהלים מאבק עקוב מדם לעצמאות מדינית, אך נחישות היתר הטמילית כוללת, למשל, שימוש בגלולת ציאניד התלויה על צוואר המתאבדים, ואמורה להבטיח את מותם בכל מקרה, גם אם הפיגוע אינו יוצא לפועל.

למרות מגבלות המסורת והדת, משתמשים ארגוני החבלה במתאבדות בשל הסיבות הבאות:

1. הרצון בהרמת מורל הלוחמים בכך שכל חלקי החברה הפלשתינית תורמים למאמץ המלחמתי.
2. הצורך בהסוואת מתאבדים שהפרופיל האישי-מבצעי שלהם ידוע למודיעין הישראלי, ובהפתעה באמצעות "נשק" חדש ולא צפוי.
3. זרמים חילוניים בחברה הפלשתינית הדורשים להעלות את המעמד החברתי של האישה, וזרמים מסורתיים המבקשים להשוות תרומתה גם בשטח המבצעי.

מניתוח זה עולה, כי גם בעתיד לא יגדל מספרן של המתאבדות, ורובן, אם תימשך התופעה, יגיע מתוך המאגר המשכיל-המודרני. בעיקר תהיה זו הצהרה כלפי פנים: של המגדר הנשי כלפי החברה הפלשתינית והנהגתה, בדבר קיומו של מגזר בלתי-מנוצל הרוצה ויכול לתרום למאבק; ופחות כלפי חוץ – כלפי ה"אויב הציוני" וכלפי העולם, העומדים משתאים מול כמותה והתמשכותה של התופעה.

אם ננסה לאפיין את המתאבדות (ש"מספרן המועט אינו מאפשר אפיון דפוסי מוחלט), הרי שההשערות הן:

- **השכלה:** למתאבדות השכלה מעל הממוצע בחברה הפלשתינית. חלקן בוגרות אוניברסיטאות או סמינרים. ההשכלה נותנת להן את ממד ההקרבה שבמעשיהן וההצדקה המוסרית-דתית.
- **אמונה דתית:** המתאבדות הן חילוניות והמניע העיקרי למעשיהן הוא המניע הלאומי-אישי. עם זאת, הרקע למעשיהן הוא האמונה כי דרך ההקרבה יזכו לגאולה אישית. חלקן אכן באות מרקע של אכזבה בחיים האישיים (וופא אידריס, לדוגמה, היתה גרושה ואם לבן).
- **השפעת המגייס:** המגייס הוא דמות בעלת השפעה מכרעת על המחבלת. התלות שהיא מפתחת בו היא תלות נפשית וכלכלית. המחבלת עצמה היא, בדרך כלל, בעלת אישיות בלתי-בוגרת, בלתי-בשלה, ועושה את המצופה ממנה.²⁸
- **מוטיב הנקמה:** מוטיב חשוב שמשמש את המגייסים, בגיוס בחורים בעיקר. המתאבדת פועלת כדי לנקום על פגיעה בן-משפחה או ידיד אישי, והנקמה היא הכוח המניע שלה.²⁹ זהו אותו מוטיב מוסלמי עתיק של "נקמת דם", העומד בבסיס השכר והעונש והיחסים בין אדם לרעהו בחברה המדברית הקמאית,
- **ליווי צמוד:** על הבעיה ההלכתית של שימוש במחבלת-אישה התגברו אנשי הדת בכך שחייבו את האישה להיות מלווה בגבר שיאמץ רוחה וישגיח על ביצוע נכון של המשימה שלשמה

²⁸ בריאיון לעיתונות מספר רת ערין אחמד, בת 20, שיצאה לפיגוע התאבד דות ב-22.5.2002 במדר-חוב בראשון לציון והתחרטה, כי המניע שלה היה אישי לגמרי: "מותו של החבר שלי גימד שבר אותי. ביקשתי נקמה במי שחיסלו אותי". ידיעות אחרונות, יום שישי, 21.6.2002, ע' 15.

²⁹ אם כי השאהיד, על-פי המסורת האיסלמית המפורטת בחאדיית (אר-סף מסורות ואמרות המיוחסות למוחמד עצמו), צריך להתכונן למעשה שההאדה – לטהר עצמו ולהתפלל רבות כי האל יקבל את הקרבתו. מעשה חד-פעמי, ללא הכנה וכוונה מראש, אינו מתקבל כשלעצמו על-ידי האל כהיאד, אינו נסלח ואינו מתוגמל.

אף כי אמ"ן וגופי המחקר מנסים לשרטט פרופיל של פוטנציאל המתאבד, אין לו פנים אחידות: לא בגיל, לא בהשכלה, לא במין ואף לא במוטיבציה, שהמניעים הדתיים הם רק חלק ממנה, ולעתים אף לא העיקר. עלפי גופי המחקר של אמ"ן, רשומים כיום כ-600 מתנדבים בגדה לפעולות התאבדות, ומספר דומה ברצועת עזה.

את השד הזה יכולים להחזיר לבקבוק רק המנהיגים הדתיים, שהתירו את ההתאבדות. מנהיגי דת לבנוניים כבר דיברו נגד תופעת ההתאבדות ממניעים דתיים, ועשו הבחנה ברורה בין "אינתיחאר" – התאבדות – שהיא פסולה, לבין "איסתישאהד" – הקרבה למען האל. עם זאת, יש לרתום את ההנהגה הדתית המצרית של אל-אזהר ואת זו הסעודית. הדרך לכך חייבת להתחיל בהידברות בין ההנהגה הדתית המוסלמית לזו היהודית והנוצרית, מתוך רצון לסיים את הסכסוך ולהעבירו למסלול פתרון מדיני-פוליטי.

פגיעה צבאית בתשתית הטרור חייבת להתחיל בחוליה הקריטית שמתפקידה להתניע את פעולות המתאבדים, קרי – **המגייסים**. מגייסים אלה הם דמויות אידיאולוגיות-כריזמטיות המזהות את פוטנציאל המועמדים, פונות אליהם, מגייסות אותם ומחזקות את המוטיבציה שלהם לקראת ביצוע מעשה ההתאבדות האולטימטיבי. פגיעה בהם תהיה פגיעה בחוליה החיונית, החשאית ביותר ואולי החשובה בשרשרת. פגיעה במיומנים שבהם, תביא לניתוק צינורות כוח-האדם העומדים לרשות ארגוני המחבלים, ותרתיע את המחבלים-המתאבדים העתידיים.

זהו אולי הפתרון לטווח קצר, פתרון שיענה על הצורך המבצעי הנוכחי. עם זאת, אי אפשר להתעלם מהצורך בפתרון יסודי לטווח ארוך, שיכלול את שיקום החברה המוסלמית-פלשתינית, בניית הנהגה חילונית-דמוקרטית שתטפל בראש ובראשונה בצורכי עמה ושיקומו מבחינה כלכלית וחינוכית, והקמת דור חדש שידע לחיות בשלום עם שכניו. ■

הוכנה. לאחרונה פורסם, כי מתאבדת דרשה אישה לתפקיד המלווה האמורה להלביש את חגורת הנפץ על גופה – כדי שלא תיפגע תומתה.

- **מניע כספי:** במצוקה הכלכלית הקשה עד כדי רעב בחברה הפלשתינית, קורץ התגמול הכספי למשפחת המתאבדת. אף כי אין מניע זה ייחודי למתאבדת, הוא עוזר בקבלת ההחלטה הקשה.
- **מידור וסודיות:** כדי להתגבר על כבלי המשפחה המסורתית, המשגיחה ומפקחת על הנערה עד לנישואיה ואף לאחריהם, נוהגים ארגוני החבלה למדור את משפחות המתגייסות החדשות, ולא לערב אותן בתפקידן החדש. זאת, אגב, הסיבה שלתפקיד זה לא יקבלו הארגונים מחבלות נשואות, הכבולות בכבלי הבעל והמשפחה. עם זאת ידוע, כי רוב המתאבדות פנו ביוזמתן, וברוח הנואשות המאפיינת את החברה הפלשתינית דהיום, ביקשו להתנדב לתפקיד.

ההכשרה כיום אינה כרוכה באימונים רבים וממושכים, וזאת עקב הלחץ שמפעילים צה"ל והשב"כ, שאינם מאפשרים מחנות אימונים ואינדוקטרינציה ממושכת, אך בעיקר עקב מצב החירור שבו מוצאים עצמם הארגונים – חדירת השב"כ וסייעניו לתוכם. על כן הן יוצאות למשימתן תוך ימים מרגע קבלת התפקיד. עיקר ההכשרה כרוכה בהכנה דתית-נפשית והכרת מסלול התנועה שלהן ליעד, ומיעוטה בהסלקת חגורת הנפץ והפעלתה.

המגייסים – החוליה החשובה

בנת תחליך גיוס המתאבדים וזיהוי המגייסים, היא נקודה קריטית בתהליך הלחימה בתופעת המחבלים-המתאבדים. ישנה הסכמה כמעט מוחלטת בין החוקרים, כי טרור המתאבדים, כפי שפותח על-ידי ארגוני הטרור הפלשתיניים, הנו יעיל בתוצאותיו ופגיעתו קשה במרכזי האוכלוסייה האזרחית.

אם תקום מדינה פלשתינית, היא תהיה חמושה מכף רגל ועד ראש. יהיו בה בסיסים לכוחות המחבלים הקיצוניים ביותר. הם יהיו מצוידים בטילי כתף נגד מטוסים, בטנקים. גם פירוז הגדה נראה כתרופה מפוקפקת, כי מספר ההסכמים שהפרו הערבים אינו נופל ממספר ההסכמים עליהם חתמו.

שמעון פרס בספרו "כעת מחר", עמ' 225